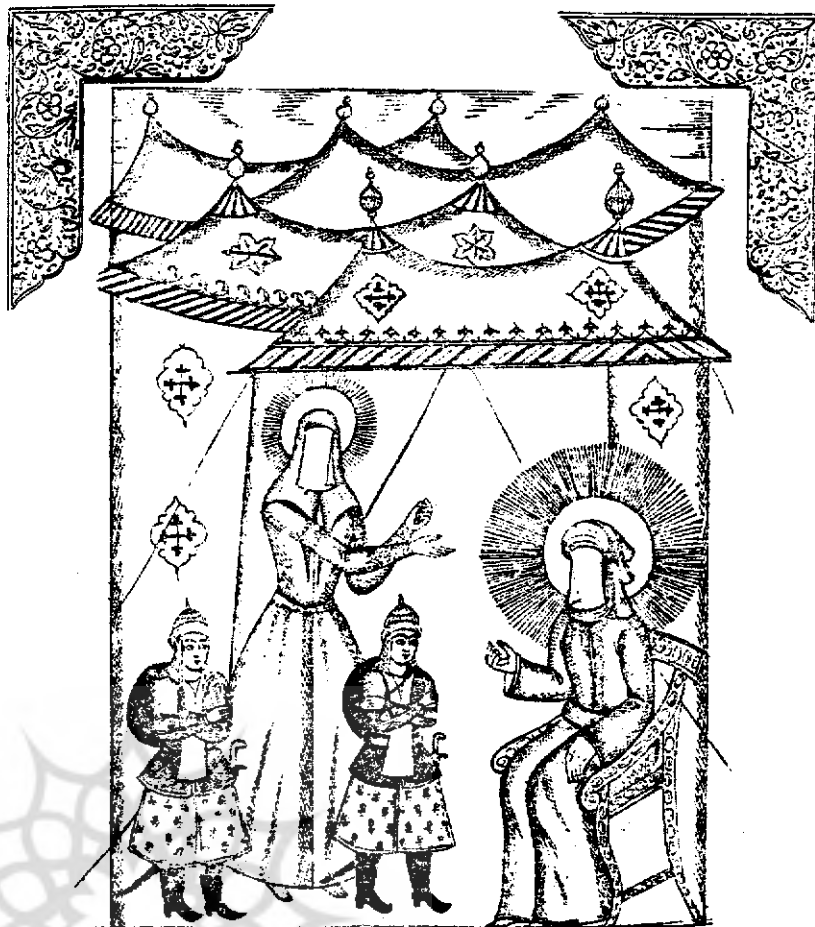


معرفی برخی از نسخ طرفه شبیه‌خوانی

(به زبان آذری)

دکتر جابر عناصری

(استاد تعزیه‌شناسی دانشکده‌های هنری)



هنرمندان عرصه صد میدان عشق شیدا یان - ذبیحاً بالقفا و مه‌جبینان محرم
حریم کبریا و هایلیلیان خمارچشم و اسماعیلیان حاضر در قربانگاه آزمون
خدا و ملک منظران زیبا - همچون یوسف گل‌گذار - و حضرت حسین بن
علی (ع) همان عاشق خدا و جهان‌آرای مدیر و منبتر - یعنی آفریدگار
بی‌همتا - بوده است.

پژوهش در عرصه نسخه‌نگاری جهت شبیه‌خوانی، تاریخ معینی برای
تحریر متون تعزیه را روشن نمی‌سازد. اما حداقل از زمانی که «جنگ
شهادت» یعنی - مجموعه سی و سه مجلس تعزیه - را در عهد قاجار به
الکساندر ادسوند خوچکو (ALEXANDRE EDMOND CHODZKO)
ایران‌شناس لهستانی - روسی و نایب کنسول دولت تزاری در رشت و
نایب سفارت روسیه در تهران فروختند، خونابه چشمان کاتبان را جاری
ساختند. و دانسته شد که تاریخ تدوین این نسخه‌ها به اواخر دوران
فرمان‌روایی فتح‌علی شاه و اوایل عصر محمدشاه قاجار می‌رسد.

خوچکو در مقدمه «کتاب نمایش ایرانی» می‌گوید که به سال ۱۸۳۳ در
تهران بوده و چند سال دیگر در ایران اقامت داشته و جنگ شهادت را از
کارگزاران دربار قاجار، خریده است؟! او در این مورد می‌گوید:
«... حسین علی‌خان خواجه که مدیر کارهای نمایشی دربار است، او - این
تعزیه‌نامه‌ها را به من فروخته است...»

هرگون عاشورا دو،
هر یو کربلا دور بیزلوه
(کل یوم عاشورا، کل ارض کربلا)

«مکالمه»، زیباترین واژه‌ای است که در آذربایجان به نسخ شبیه‌خوانی
و متون «تعزیه» اطلاق می‌گردد.

به جرأت می‌توان گفت: تعزیه، زیباترین نمایش آیینی و برآزنده‌ترین
آیین نمایشی است که در قیامت قامت پاکدلان صحنه لم‌پزلی قداست و
شهادت، هزار نقش عجب عیان می‌سازد و «مکالمه» ها، نمونه بی‌نظیر
سخن منظوم به شمار می‌روند که در طی زمان از سینه شاعران سوخته دل
نشأت گرفته و به چشمان خونپالای کاتبان و محوّران شیوا قلم و به
جوهری برگرفته از خون دیدگان خوشنویسان، برسینه حریر نشان کاغذ
آشکار گشته و خطاطان و مشاقان به خوش خطی و به وقف قلم، حجله
زرنگار عروس کلام را آراسته‌اند.

از دیدگاه شناخت اسناد و مدارک ویژه تعزیه یا «نمایش آیینی -
عبادی»، نسخ شبیه‌خوانی از نظر گیرایی مضمونی و رعایت ظرافت و
دقایق شعری، مخصوصاً زیبایی صوری منتخب تحریر این نسخه‌ها -
همیشه ایام - دربرگیرنده مجموعه‌ای از ظرافتها و ملاحظتها و شیرینی قلم



مقصود	فکر	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود
مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود
مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود
مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود
مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود
مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود
مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود
مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود
مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود
مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود
مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود
مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود	مقصود

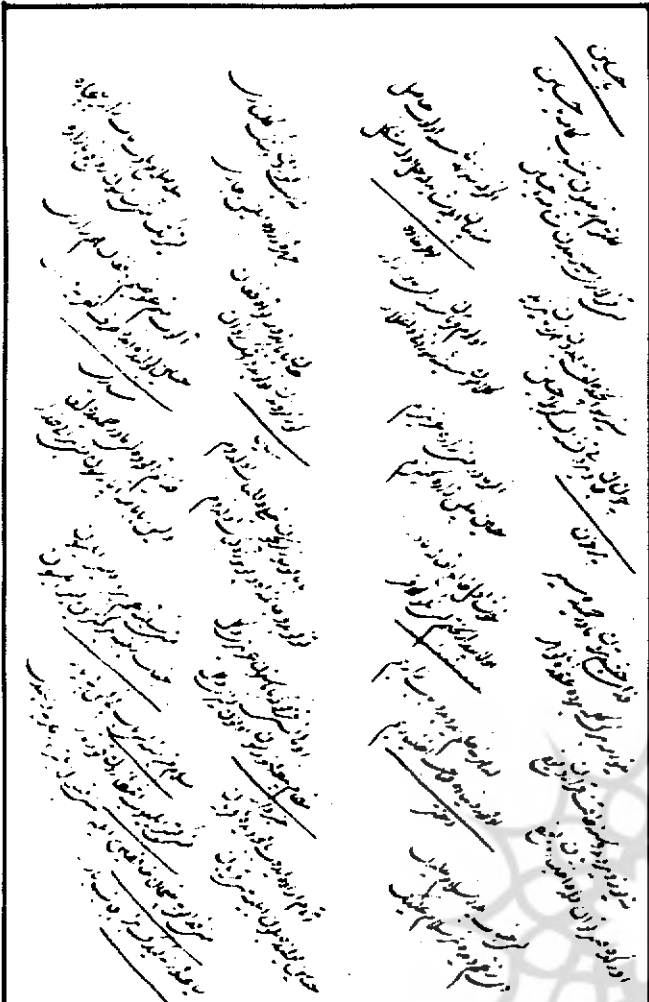
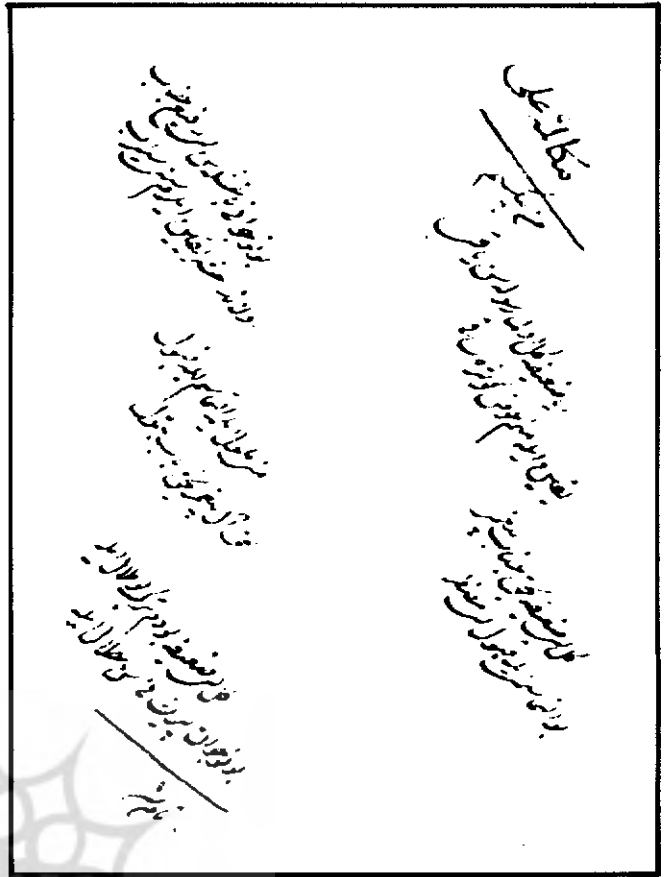
خوچکو بعدها در فرانسه رحل اقامت افکند و این اوراق زر نشان تعزیه را نیز به آن دیار منتقل کرد.

با این حال تفحص درباره تاریخ دقیق تحریر نسخه‌های شبیه‌خوانی و یا شیوه‌نامه‌نگاری مستلزم بدست آوردن اسناد معتبری است و راقم این سطور، سالها است از طریق بررسی نسخ طوماری و مدارک کاملاً نایاب تعزیه که خوشبختانه در اختیار دارم، پی‌گیر موضوع هستم تا اسناد برجسته در این باره را مورد غور و تدقیق قرار دهم.

بهرحال حسن تحریر نسخه‌های شبیه‌خوانی که بحق «گنجینه اسناد» ویژه نمایشهای آیینی - عبادی است، این است که شاعران در نقاط مختلف ایران، «روز واقعه» و سوگ المبار حضرت سیدالشهدا (ع) و داستان هیبوط آدم و ماجرای ریزش نخستین گل قطره خون حلقوم نویرانه آدم - همان هابیل وجیه - در ظلم‌سرای قایل کریمه و شرح زندگی‌های یحیای حریر حلقوم پاک چشم و توصیف رشادت و فتوت اسدا... الغالب حیدر کرار علی‌علیه‌السلام و بازنویسی غننامه غریب الغربا - حضرت رضاع (ع) - را در قالب اشعار دلنشینی عیان ساخته و در رجزخوانی و نحوه‌خوانی و فخریه‌سرایی و مصیبت خوانی و ... در کلام سفته‌اند. دستشان مریزاد که یادگارهای ارزنده‌ای به عنوان نسخ شبیه‌خوانی از خود بجا گذاشته‌اند تا اهل عزا در آراستن میادین سوگ و نوا، اوزان رثایی را در سلنظر داشته باشند و «مکالمه‌ها» را از بر بخوانند و به لهجه‌ها و زبانهای گوناگون، حدیث جانبازی «عاشقان راه خدا» بازخوانی و واگوئی (بازگوئی) نمایند.

(رس)
مقصود

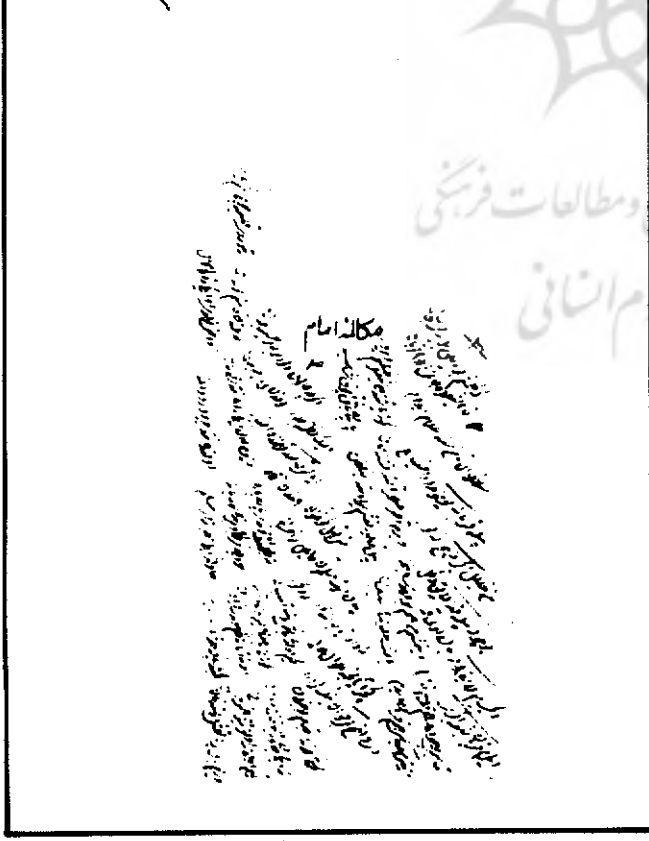
فهرست ابواب مکتوب
دلوازم ویریه ابواب (رس)
مکتوبه در دفتر معصومه



پس «مکالمه» در آذربایجان، همان منظومه خوانی ویژه تعزیه و شبیه خوانی است که تاکنون - با کمال تأسف - نسبت به شناخت این نسخه‌ها و معرفی این اوراق زرشان نمایش مصائب، اقدام جدی بعمل نیامده است.

اینکه به متفاس دقت ورقی بر شبیه‌نامه‌های آذری می‌زنیم تا حداقل زحمات نگارنده این مقاله در مورد گردآوری مکالمه‌های تعزیه در آذربایجان که به خون جگر فراهم کرده‌ام، عیان گردد و جهت استحضار خوانندگان ارجمند، معرفی این نسخه‌ها به شیوه اجمالی انجام گیرد. فهرست برخی از این نسخ بدست آمده که از نظر خوشنویسی، انتخاب کاغذ، پختگی شعری، شیرینی قلم کاتب و وصف ماجراهای قابل تأمل در قلمرو شبیه خوانی، نمونه بارزی از نبوغ ایمانی - فرهنگی و هنری شاعران و کاتبان و ... و در اختیار راقم این سطور است، به این شرح می‌باشد.

- ۱- مجلس شبیه خوانی حضرت سلیمان و اقرار به وحدانیت بلقیس - ملکه شهر سبا - (تعداد شبیه خوانان : ۵ نفر) در مورد خدا
- ۲- مجلس عاق والدین (شبیه خوان : ۸ نفر)
- ۳- مجلس وفات ابراهیم (پسر رسول خدا)، - (شبیه خوان : ۸ نفر)
- ۴- مجلس شمعون یهودی (شبیه خوان : ۹ نفر)
- ۵- مجلس شهادت قنبر (شبیه خوان : ۸ نفر)
- ۶- مجلس تولد امام حسین علیه السلام (شبیه خوان : ۹ نفر)



مجلس شبیرین، بیاض العرب
 به بر سر سجده و کعبه و بیاض العرب
 در کعبه و بیاض العرب
 در کعبه و بیاض العرب

مجلس شبیرین، بیاض العرب
 به بر سر سجده و کعبه و بیاض العرب
 در کعبه و بیاض العرب
 در کعبه و بیاض العرب

مجلس شبیرین، بیاض العرب
 به بر سر سجده و کعبه و بیاض العرب
 در کعبه و بیاض العرب
 در کعبه و بیاض العرب

مجلس شبیرین، بیاض العرب
 به بر سر سجده و کعبه و بیاض العرب
 در کعبه و بیاض العرب
 در کعبه و بیاض العرب

مجلس شبیرین، بیاض العرب
 به بر سر سجده و کعبه و بیاض العرب
 در کعبه و بیاض العرب
 در کعبه و بیاض العرب

مجلس شبیرین، بیاض العرب
 به بر سر سجده و کعبه و بیاض العرب
 در کعبه و بیاض العرب
 در کعبه و بیاض العرب

مجلس شبیرین، بیاض العرب
 به بر سر سجده و کعبه و بیاض العرب
 در کعبه و بیاض العرب
 در کعبه و بیاض العرب

مجلس شبیرین، بیاض العرب
 به بر سر سجده و کعبه و بیاض العرب
 در کعبه و بیاض العرب
 در کعبه و بیاض العرب

مجلس قصاب اهل مدینه

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

- ۷- مجلس ایمان آوردن دختر پادشاه چین به خدا و اسلام آوردن او از طریق ارادت به سیدالشهدا (ع). (شبیهِ خوان: ۶ نفر)
- ۸- مجلس لشکر کشیدن حوزین یزید ریاحی به کربلا. (شبیهِ خوان: ۱۳ نفر)
- ۹- مجلس شهادت وهب نامدار.
- ۱۰- مجلس دختر ابوسعید، نامزد علی اکبر. (شبیهِ خوان: ۵ نفر)
- ۱۱- مجلس شهادت حضرت علی اکبر. (شبیهِ خوان: ۷ نفر)
- ۱۲- مجلس قصاب. (شبیهِ خوان: ۸ نفر)
- ۱۳- مجلس عبدا... زبیر. (شبیهِ خوان: ۱۰ نفر)
- ۱۴- مجلس وفات فاطمه صغری (س). (شبیهِ خوان: ۸ نفر)
- ۱۵- مجلس امیر مصیب عقیلی (خون خواه امام حسین (ع)). (شبیهِ خوان: ۹ نفر)
- ۱۶- مجلس وفات حضرت معصومه (س). (شبیهِ خوان: ۷ نفر)
- ۱۷- مجلس امیر تیمور گورکانی و ایجاد آشوب در شام (ظاهر آبه قصد خون خواهی امام حسین (ع)). (شبیهِ خوان: ۹ نفر)
- ۱۸- مجلس پسر و دختر فروختن یک مرد مؤمن برای تهیه مخارج تعزیه و برپایی مجلس عزاء. (شبیهِ خوان: ۹ نفر)

از مجلس شهادت جناب علی اکبر - شبیه پیامبر (ص) :-
 حضرت امام حسین علیه السلام فرماید:
 غم گنه ملک دل ویرا نیمه لشکر چکوب
 میل بود ار فنادن منزل دیگر چکوب
 چونکه عمر آخریم دوور مطلب آخر بودور
 گوز لریم شوق جمال قامت اکبر چکوب

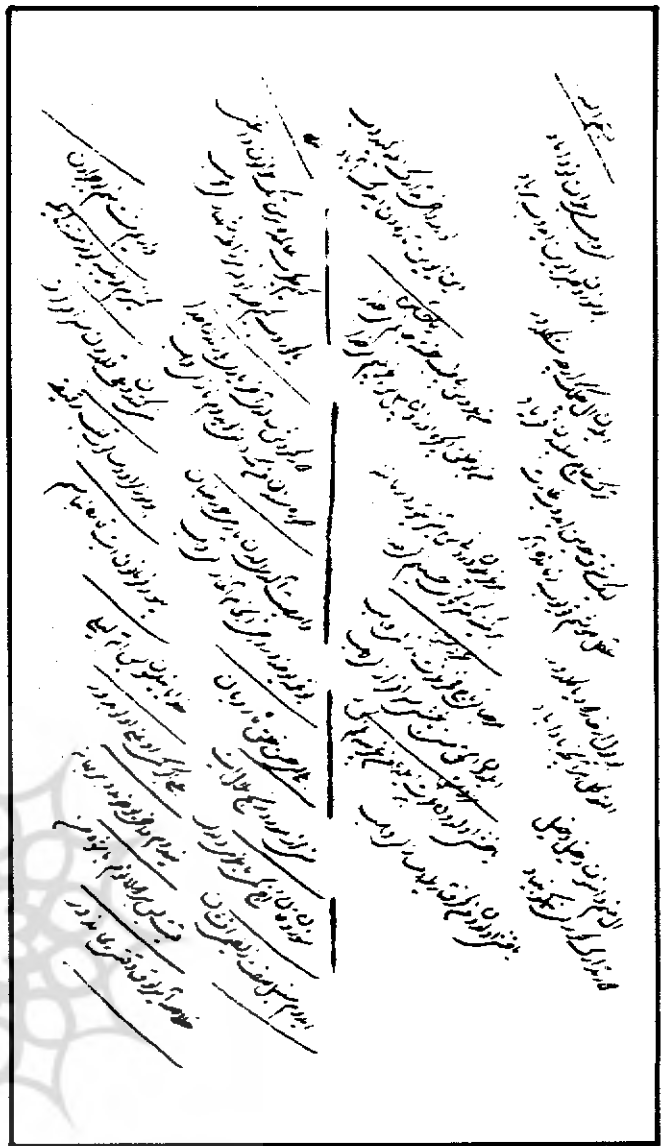
روز مصیبت فرارسیده
در صحرای نینوا روزگارت سیاه می‌شود
آن لحظه که - شمر - به جور و ستم، اعوان و یارانم را میکشد

جناب سکینه در مجلس دختر ابوسعید :
دو و شوبدو یادمه اکبر - او ماه خوش طلعت
آلوب قراریمی الدن داخلی گیدوب طاعت

ترجمه :
یاد برادرم اکبر - آن ماه خوش طلعت
قرار از کفم ربوده و طاعت از دستم بگرفته

دختر (در مجلس دختر و پسر فروشی) :
آقام اراده ایدوب با دو دیده گریان
حسین یولوندا بوگون ایلیه منی قربان
بیله صلاح ییلوب باب زار بیچاره
کنیز تک منی ادسون روانه بازاره
آلوب منیم عوضیم با فغان و هم زاری
حسین یولوندا ایده صرف تعزیه داری

ترجمه :
پدرم اراده کرده - با دو دیده گریان
امروز مرا در راه حسین (ع) - قربانی کند
این چنین صلاح دیده است بایم
که مرا همچون کنیزی روانه بازار سازد
[مرا بفروشد] و در عوض با فغان و زاری
[بول بدست آمده را] صرف تعزیه داری حسین (ع) بکند.



ترجمه :
ضمن کنجکاری درباره نام و نشان شاعر و سراینده این مکالمه، به جز در یک مورد و آن هم در مجلس وفات حضرت معصومه، مشخصات سراینندگان نسخه‌های تعزیه معلوم نشد. ظاهراً سراینده غم‌نامه حضرت معصومه، شخصی بنام «ملاً رضا» بوده و یا این اسم از آن کاتب و محرر شبیه‌نامه بوده است. تنها در مجلس یاد شده و در کنار فهرست اسامی شبیه‌خوانان، فهرست لوازم و اسباب مجلس ویژه اجرای شبیه‌نامه وفات حضرت معصومه قید شده است.

تاریخ دقیق سروده شدن اشعار معلوم نیست ولی از لحاظ شیوه نگارش و انتخاب جوهر و کاغذ و بالاخره در نظر گرفتن قدمت صوری نسخه‌ها، مسلماً این شبیه‌نامه‌ها از اسناد بی‌مثال تعزیه در ایران به شمار می‌روند.
تصویر برخی از این نسخه‌ها در مَدَنظر خوانندگان ارجمند قرار دارد.

* نقل مطالب و استفاده از طرح و تصاویر بدون اجازه کتبی نویسنده، ممنوع است.

ترجمه :
غم، بار دیگر به ملک دل ویرانم لشکر کشیده
کیوتر اشتیاق من از این دار فنا منزل به ملک دیگر کشیده
چونکه آخرین دقیق عمرم رسیده، مطلب آخر این است که :
چشمانم به شوق دیدار جمال علی اکبر منور شده

حضرت امام حسین (ع) در مجلس خُرّ : (خطاب به حضرت زینب(س))
باجی جان آغلاما گلن ایندی بولدوم
مصیبت گونون یوخون لاشوب
صحرای نینوا ده دو شر سن قراگونه
شمر اولدورنده ظلمیله اعوان و یاریمی

ترجمه :
خواهرم، گریه مکن - این دم آگاه گشتم که :